

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی فضای جغرافیایی

سال بیست‌وسوم، شماره‌ی ۸۱
بهار ۱۴۰۲، صفحات ۱۱۴-۸۹

DOI:10.52547/GeoSpa.23.1.89

حسین قهرمانی فرد^۱

*کریم حسین زاده دلیر^۲

میر سعید موسوی^۳

ارزیابی سناریوهای توسعه گردشگری شهری در کلان‌شهرهای ایران (نمونه موردی: کلان‌شهر تبریز)

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۵

چکیده:

کلان‌شهر تبریز یکی از بزرگ‌ترین شهرهای کشورمان نیز با وجود استعدادهای عظیم تاریخی، فرهنگی، اکولوژیکی و... نتوانسته سهم قابل توجه و شایسته خود را در منافع گردشگری شهری به دست آورد. با توجه به خودگردان بودن شهرداری کلان‌شهر تبریز و ناپایداری منابع درآمدی آن تقویت اقتصاد گردشگری شهری از مهم‌ترین و ضروری‌ترین راهبردهای توسعه شهر تبریز است تا علاوه بر رشد اقتصادی شهر بتوان شهر تبریز را به عنوان یک شهر جهانی با استعدادهای فراوان تاریخی و طبیعی معرفی کرد. جهت خروج از این شرایط و بهبود وضعیت گردشگری این کلان‌شهر باید یک برنامه راهبردی بر اساس واقعیات و آینده‌های پیش روی این شهر تهیه شود. اولین قدم در این مسیر یک مطالعه علمی در حوزه مطالعات راهبردی بر اساس ارزیابی و کشف آینده‌های محتمل این شهر است. در این راستا مقاله حاضر با یک رویکرد کیفی با استفاده از روش‌های متداول آینده‌پژوهی من جمله دلفی، تحلیل اثرات متقاطع و روش سناریونویسی در کنار استفاده از نرم‌افزارهای مرتبط من جمله میک مک و سناریو ویزارد به کشف و شناخت این پیشران‌ها پرداخته است. این تحقیق از لحاظ هدف توصیفی - تبیینی و از لحاظ کاربست نتایج

۱- دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرند، ایران

*۲- گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرند، ایران. (نویسنده مسئول). Email: Karimhoseinzade2018@gmail.com

۳- گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، ایران.

کاربردی است. بر اساس نتایج سه گروه سناریو برای آینده توسعه گردشگری تبریز کشف شد که از بین این سه گروه؛ سناریوهای اول تا چهارم به‌عنوان گروه اول و سناریوهای مطلوب و محتمل انتخاب شدند. بر اساس نتایج حاصل از سناریوها وضعیت اکثر پیشران‌های حیاتی به سمت بحران در حال حرکت هستند که در این میان وضعیت زیرساخت‌های حمل‌ونقل در بدترین وضعیت قرار دارد و جهت توسعه گردشگری شهری در آینده باید شاخص‌های بحرانی تقویت شوند.

واژگان کلیدی: کلان‌شهر، گردشگری شهری، سناریو، تبریز.

مقدمه:

بی‌تردید بسیاری از کشورهای جهان در رقابت نزدیک به دنبال کسب منابع و مزایای بیشتر اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در کشورهای متبوع هستند (Hall and Tohn, 1999: 17)، بنابراین، در سیاست‌ها و برنامه‌های کشورشان، به گردشگری به‌عنوان ابزاری مؤثر در ادامه روند توسعه سیاسی، فرهنگی و اقتصادی توجهی خاص مبذول می‌کنند (Khataei et al., 2011: 3). گردشگری صنعتی است که توسعه آن نیازمند شناخت (میلز، ۲۰۰۲: ۶) و آگاهی کافی از مسائل و عوامل مؤثر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در هر منطقه است (zarabadi and Abdollah, 2013: 2). در حال حاضر گردشگری به‌عنوان یکی از پیشروترین فعالیت‌های در حال رشد دنیا و ابزاری برای افزایش درآمد ملی کشورها محسوب می‌گردد (khodapanah, 2023: 172). امروزه، صنعت گردشگری یا جهانگردی به‌منزله یکی از ابزارها و راهکارهای مناسب جهت کسب درآمد و شکوفایی اقتصاد دولت‌ها و ملت‌ها از یکسو و توسعه و آبادانی مناطق در نقاط مختلف دنیا از سوی دیگر مطرح است (Ebrahimzadeh et al., 2012: 6) به نحویکه این صنعت سومین پدیده اقتصادی پویا و در حال توسعه پس از صنایع نفت و خودرو به شمار می‌رود. کشور ایران نیز از مناطق پر استعداد در این زمینه به شمار می‌رود و جاذبه‌های فراوان طبیعی، تاریخی و فرهنگی آن زبانزد خاص و عام است. تاریخ، ایران را به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان می‌شناسد، همچنین از نظر وسعت، هجدهمین کشور دنیا است و در نقشه جهانی گردشگری جایگاه منحصر به فردی دارد. (Heidari et al., 2013: 12). سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی، و گردشگری اعلام کرده است ایران مقام دهم جهان را از نظر داشتن آثار تاریخی و رتبه پنجم دنیا را از لحاظ تنوع اقلیمی دارد. اهمیت جهانگردی به‌منزله بخشی از فعالیت اقتصادی، که سهم بسزایی در رشد اقتصادی یک کشور دارد، با جریان سرمایه‌های وسیعی که هر ساله صرف سرمایه‌گذاری در این بخش می‌شود و با توجه به افزایش حجم مبالغی که همچنان برای توسعه جهانگردی به کار می‌رود، روز به روز به‌طور وسیع‌تری مورد قبول عامه قرار می‌گیرد (Bahraini and JahanI Moghadam, 2004: 34). نواحی شهری به علت آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار دارند، اغلب مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. شهرها معمولاً جاذبه‌های متنوع و بزرگی شامل موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوهای ورزشی، پارک‌ها، شهربازی، مراکز خرید، مناطقی با معماری تاریخی، و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور را دارند که خود

گردشگران بسیاری را جذب می‌کند. به عبارت دیگر، محل سکونت، سرو غذا، ارتباطات، حمل و نقل و سایر خدمات گردشگری در شهرها واقع‌اند که بازدیدکنندگان از مناطق اطراف شهر و خود شهر از آن استفاده می‌کنند (Farajzadeh, 2005: 41).

در کشور ما ایران نیز با توجه به اینکه از سال ۱۳۶۸ شهرداری‌های کشور به صورت خودگردان اداره می‌شوند شهرداری‌های کشور نیازمند کسب درآمد برای مدیریت شهرها هستند که متأسفانه تاکنون اکثراً محل این درآمدها منابع حاصل از تخلیفات ماده ۱۰۰ قانون شهرداری‌ها بوده و نتیجه‌ای جز فروش تراکم و از بین رفتن کاربری‌ها و فضاهای عمومی شهرها نداشته است که این امر خود در کاهش جاذبه شهرها برای ساکنین و گردشگران شهری تأثیر بسیار منفی دارد. با توجه به اینکه گردشگری یکی از پایدارترین و پاک‌ترین منابع درآمدی شهرها به شمار می‌آید به نظر می‌رسد بتوان گردشگری را در شهرهای کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع درآمدی هم برای شهروندان و هم برای شهرداری‌ها معرفی و جایگزین کرد. برای نیل به این هدف باید راهکارهای اساسی، منطبق با واقعیت امروز و آینده‌های محتمل روبرو ارائه داد تا علاوه بر تکیه بر توانمندی‌های موجود بتوان تحلیل از وقایع محتمل آینده که بر توسعه گردشگری شهری مؤثر خواهند بود داشته باشیم. برای رسیدن به اهداف یادشده آینده‌نگاری متاخرترین و کارآمدترین رویکرد علمی معرفی شده است. ولی از اوایل دهه ۳۳ میلادی به طور گسترده با همکاری نهادهای بین‌المللی جهت توانمندسازی کشورها از این روش استفاده شد و امروزه به عنوان رویکرد غالب شناسایی فن آوری در اکثر کشورهای توسعه یافته درآمده است (zali, 2009:1). کشورهایی که خواهان تحولات بنیادین هستند، برنامه‌ریزی‌های پابرجا و مبتنی بر طراحی سناریو با رویکرد آینده‌نگاری را محور عمده برنامه‌ریزی توسعه آتی خود قرار داده‌اند. لذا تصمیم‌گیرندگان حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در جهان پر از تغییر و تحول، نیازمند توسعه رهیافت‌های جدید پیش‌بینی و آمادگی برای آینده هستند. در این میان، یکی از این موضوعات مهم و اساسی که نقش بسیار مهمی در توسعه اقتصادی شهرها و روستا دارد و می‌تواند با آینده‌نگری و طراحی سناریو منجر به بهبود رشد اقتصادی و بالا رفتن کیفیت زندگی افراد شود، مقوله توسعه صنعت گردشگری است که در این مقاله در تلاش هستیم که با استفاده از روش‌های متداول آینده‌پژوهی من جمله روش سناریونویسی به ارزیابی سناریوهای توسعه گردشگری شهر تبریز بپردازیم.

کلان‌شهر تبریز مهم‌ترین شهر شمال غرب کشور و پایتخت فرهنگی آذربایجان به عنوان نگینی باارزش در شمال غرب کشور می‌درخشد. سبقه تاریخی به همراه انواع جاذبه‌های گردشگری این شهر را به جاذبه‌ای قوی جهت جذب گردشگر و مولد اقتصادی تبدیل کرده است. از جمله نقاط قوت گردشگری شهر تبریز این است که این شهر جز شش شهر فرهنگی مهم کشور است و دارای پیشینه غنی و ابنیه‌های تاریخی، باستانی و مذهبی متعددی مانند بازار سرپوشیده و مسقف جهان می‌باشد. ثبت ۱۸۰۰ مکان باارزش تاریخی و فرهنگی این شهر در فهرست آثار ملی استان آذربایجان شرقی تأییدی بر ارزش‌های فرهنگی این شهر است. شهر تاریخی و فرهنگی تبریز افزون بر جاذبه‌های تاریخی خود، دارای جاذبه‌های طبیعی نیز می‌باشد. وجود صنایع دستی متنوع و باارزش مانند فرش تبریز

که شهرت جهانی دارد از دیگر قوت های گردشگری این شهر است که از لحاظ اقتصادی برای این شهر اهمیت زیادی دارد. (Hosseinzadeh Dalir et al., 2016:29). وجود چنین استعدادهایی برای شهر تبریز به همراه وقایع مهم گردشگری مانند تبریز ۲۰۱۸ و وابستگی شدید اقتصاد شهری به اقتصاد گردشگری از یک سو و پیچیدگی مسائل گردشگری از سوی دیگر باعث می شود تحقیقات جدی در زمینه تحلیل روندهای گردشگری و آینده پژوهی گردشگری شهری انجام شود. علاوه بر این با توجه به خودگردان بودن شهرداری کلان شهر تبریز و ناپایداری منابع درآمدی آن تقویت اقتصاد گردشگری شهری از مهم ترین و ضروری ترین راهبردهای توسعه شهر تبریز است تا علاوه بر رشد اقتصادی شهر بتوان شهر تبریز را به عنوان یک شهر جهانی با استعدادهای فراوان تاریخی و طبیعی معرفی کرد. که با این توصیفات لزوم انجام تحقیقی با موضوع این مقاله باهدف شناخت پیشرانهای حیاتی مؤثر بر آینده توسعه گردشگری شهر تبریز اثبات می شود.

پیشینه تحقیق:

(Takno, 2009) از مدل ترکیبی SWOT و فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای برنامه ریزی استراتژیک بازاریابی احیای گردشگری، مطالعه موردی سریلانکا، استفاده کردند. آن ها با استفاده از تکنیک SWOT عوامل بیرونی و درونی صنعت را بررسی و برای اولویت بندی فاکتورهای SWOT از تکنیک AHP استفاده کردند. نتایج نشان داد که استراتژی ارتباطی و تفکیکی محافظه کارانه با استراتژی ترغیبی بازاریابی بهترین استراتژی هایی بودند که برای فرایند احیای گردشگری به کار گرفته شد. (Draper et al, 2009) از به کارگیری روش سناریوسازی در حیطه گردشگری چهار سناریوی: ترقی ناگهانی و شکوفا شدن، ناآرامی توزیع شده، قیمت و مزیت و فشار سوخت فسیلی را برای ۱۴ سال آتی گردشگری گزارشی ارائه می کند و تصویری از جهان ۲۰۲۳ در اختیار مخاطب قرار می دهد. Page et al (2010) از نتایج سناریو ۲۰۲۰ اسکاتلند برای درک وضعیت بخش حمل و نقل در سال ۲۰۰۷ و پیش بینی آن برای تورسیم ۲۰۰۷ استفاده کردند. آن ها دو سناریو برای تلفیق حمل و نقل و گردشگری در ایجاد مقصد، توانایی جذب انواع مختلف گردشگری و تجربه تدوین کردند و برای سنجش پایایی و اعتبار، این دو سناریو را در کارگاهی متشکل از ذی نفعان کلیدی صنایع ارائه دادند. نتایج تحقیق آن ها نه تنها چارچوبی برای تحقیقات سناریوی گردشگری شد بلکه دیدی مخالف با استراتژی گردشگری کنونی اسکاتلند و در واقع تغییری برای چارچوب گردشگری قرار گرفت. (Gössling and scatt, 2012) در مقاله ای با عنوان مقدمه ای بر برنامه ریزی سناریو مبنای جهت گردشگری پایدار» نتیجه گرفتند که توسعه این نوع برنامه ریزی برخلاف مدل های متمرکز نسل اول، از دهه ۱۹۸۰ جای خود را به نسل جدید مدل های پیچیده یکپارچه، سلسله مراتبی، بویه و حتی سازگارتر از مدل های امروزی نمانده است. ایشان در مقاله خود ضمن معرفی نقش برجسته مدل های سناریونویسی در حوزه گردشگری و سیر تکاملی آن ها از نسل اول مدل های مبتنی بر پیش بینی سال های ۱۹۸۰ تا نسل جدید مدل های پیچیده، یکپارچه، سلسله مراتبی، پویا و حتی تطبیقی امروزی، به معرفی یک سری از مقالات مربوط به برنامه ریزی سناریو جدید پرداختند که طیف وسیعی

از موضوعات از جمله تجزیه و تحلیل سناریو تئوری پردازی، برنامه‌ریزی سناریو خلاف، سیستم‌های پشتیبانی اقتصاد سبز، سناریوهای تغییر آب و هوا (برای اسکی و گردشگری ساحلی)، ابزارهای سناریویی تعیین مقصد و مدیریت انتقال به‌عنوان یک ابزار برای سناریوسازی را پوشش می‌دهد.

Lanquar (2013) در مقاله خود برای آینده گردشگری کشورهای کوچک و متوسط خاورمیانه در سال ۲۰۳۰ چهار سناریو متصور می‌شود که عبارت‌اند از: سناریو مرجع، سناریو توسعه پایدار (همکاری مشترک)، سناریو توسعه قطبی (منطقه‌ای) و سناریو رکود، درگیری و کاهش توسعه. النگار با معرفی امنیت، رقابت در استفاده از فناوری اطلاعات و تغییرات آب و هوایی به‌عنوان سه فاکتور اصلی تأثیرگذار در توسعه توریسم، بیان می‌کند که در همه حال تعداد گردشگران داخلی و خارجی رو به افزایش خواهد بود. Lub et al (2015) در راستای آینده‌نگری صنعت گردشگری در مطالعه موردی هلند با استفاده از روش تفکر طراحی و تمرکز بر مفهوم سبک زندگی در هتل‌ها، بینش جدیدی در گردشگری و مهمان‌نوازی را ایجاد کرده و جایگزین‌های باارزشی در روش‌های سناریو نویسی فعلی ارائه دادند. Hartman et al (2020) در مقاله‌ای با عنوان آینده مدیریت مقاصد گردشگری به بررسی مدیریت مقصد گردشگری در کشور هلند پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد در مورد آینده توسعه مقصد گردشگری، ایجاد شبکه‌های بازیگر مولد اهمیت پیدا می‌کند و بیشتر در دستور کارهای سیاسی ظهور می‌کند. Rast galam et al (2010) با استفاده از تحلیل SWoT به بررسی مزیت‌ها و محدودیت‌های توسعه کانون‌های گردشگری، کانون‌های گردشگری شهرستان شهرکرد پرداختند. آن‌ها در این مقاله با طیف لیکرت، وزن هریک از ارکان چهارگانه SWOT را سنجیدند. نتایج نشان داد میزان محدودیت‌ها در سطح بالاتری نسبت به میزان مزیت‌ها است. آن‌ها همچنین پیشنهاد کردند جهت دستیابی به اهداف توسعه کانون‌های گردشگری به منزله مکمل فعالیت‌های مناطق میزبان لازم است برای حفظ طبیعت بکر و چشم‌اندازها، به مثابه مهم‌ترین جاذبه گردشگری، از اصول مدیریت حفاظت محیط‌زیست و قوانین مربوطه، به همراه ضمانت اجرایی آن استفاده کرد. Kalantari and Malek (2015) در پژوهشی به تحلیل فضایی و سطح‌بندی جاذبه‌های گردشگری و زیرساخت ارتباطی و شبکه‌ی راه در شهرستان خور و بیابانک پرداخته است. و بررسی الگوی استقرار زیرساخت‌های ارتباطی و توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری نشان می‌دهد باکم شدن مساحت پهنه‌های رتبه‌بندی زیرساخت‌های ارتباطی از میزان جاذبه‌های گردشگری کاسته می‌شود. توزیع جاذبه‌های گردشگری در شهرستان خور و بیابانک با الگوی فضایی پراکنش زیرساخت‌های ارتباطی و شبکه‌ی راه‌ها تناسب ندارد و این موضوع نیازمند توجه ویژه است. Atrian et al (2015) در پژوهشی با عنوان آینده‌نگاری راهبردی و سیاست‌گذاری توسعه گردشگری منطقه‌ای با رویکرد سناریونویسی در استان همدان به این نتیجه رسیده‌اند که، ۱۱ عامل کلیدی در توسعه گردشگری آینده استان همدان تأثیرگذار هستند. بعد از تحلیل وضعیت‌های احتمالی، ۴۱۱۱ سناریو با احتمال وقوع ضعیف، ۱۱ سناریو باورکردنی و ۱ سناریو با احتمال وقوع قوی در توسعه گردشگری استان همدان شناسایی شده است. Shams et al (2016) در پژوهشی با عنوان تحلیل و ارزیابی کاربرد روش تحلیل سلسله مراتبی فازی در اولویت‌بندی سناریوهای توسعه گردشگری روستایی به این نتیجه رسیده‌اند که

پژوهش به محتمل بودن سه سناریو؛ توسعه گردشگری سلامت، گردشگری روستاهای بکر و گردشگری خوراک اشاره دارد و بنابراین می‌توان نتیجه گرفت سرمایه‌گذاری در حوزه تحقق این سه سناریو می‌تواند راهکار خوبی برای توسعه گردشگری روستایی در استان مازندران باشد. (Esmailzadeh (2018) در مقاله‌ای تحت عنوان شناسایی حلقه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر گردشگری پایدار در شهرهای ساحلی (مطالعه موردی: بندر انزلی)» به این نتیجه رسید که شاخص‌های حفظ عزت، نهادسازی شهری، توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بهبود سطح، افزایش میزان مشارکت و کنترل آلودگی‌ها جزء شاخص‌های تأثیرگذار و شاخص‌هایی چون ارتقاء سطح رضایتمندی تأمین زیرساخت‌های اطلاع‌رسانی و کنترل قیمت‌ها جزء شاخص‌های تأثیرپذیر گردشگری شهر ساحلی بندر انزلی بوده و شاخص‌های تأمین خدمات شهری جزء شاخص‌های بی‌تأثیر محسوب می‌شوند. (Sarabi et al (2018) در پژوهشی با عنوان «راهبرد توسعه گردشگری پایدار در شهر نی ریز با استفاده از تحلیل استراتژیک SOAR به این نتیجه رسیدند که از بین ابعاد اقتصادی، محیطی کالبدی، اجتماعی فرهنگی و نهادی از لحاظ پایداری در دو بعد اقتصادی با میانگین $64/35$ و بعد محیطی و کالبدی با میانگین $64/30$ توانسته به سطح مورد انتظار از پایداری برسد، ولی در دو بعد دیگر پایداری یعنی اجتماعی فرهنگی با میانگین $66/20$ و نهادی با میانگین $90/37$ نتوانسته به سطح پایداری مطلوب برسد. (Hassani and Rahimzadeh (2019) در مقاله‌ای با عنوان آینده‌نگاری صنعت گردشگری در شهر تهران به بررسی وضعیت آینده صنعت گردشگری در شهر تهران پرداخته‌اند. و در این تحقیق از روش‌های کارگاه آینده، پانل خبرگان و سناریو نگاری بر اساس عدم قطعیت‌های بحرانی دران استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که جز در سناریوی تهران: بازدید برای عموم آزاد، وضعیت گردشگری تهران خوب نسبت و این صنعت نمی‌تواند کمکی به اقتصاد شهری تهران داشته باشد. (Ezzatpanah (2020) در مقاله‌ای با عنوان تبیین نیروهای پیشران مؤثر بر آینده توسعه صنعت گردشگری در شهرهای مرزی (مطالعه موردی: شهر بانه) به بررسی شاخص‌های تأثیرگذار بر رونق گردشگری در شهر بانه پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد با توجه به امتیاز بالای تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم از میان ۵۰ متغیر، ۱۰ پیشران کلیدی از جمله؛ تصویب و اجرای منطقه آزاد تجاری-صنعتی، ایجاد کارخانه‌ها و صنایع، رونق سرمایه‌گذاری‌های خارجی و خصوصی و منطقه ویژه اقتصادی در آینده صنعت گردشگری شهر بانه تأثیرگذارند. تقریباً در اکثر تحقیقات انجام‌یافته در حوزه گردشگری این پدیده به صورت عام و یا در قالب‌های عمومی آن مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق گونه گردشگری شهری صرفاً مورد بررسی است و تلاش شده عوامل اختصاصی که در توسعه گردشگری در داخل فضاهای شهری مؤثر و تأثیرگذار است مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد. از طرفی مزیت این تحقیق نسبت به سایر تحقیقات فوق استفاده از دو دیدگاه و پارادایم برنامه‌ریزی استراتژیک (راهبردی) و آینده‌پژوهی با دیدی جامع و جغرافیایی جهت کشف پیشران‌های حیاتی مؤثر بر گردشگری شهری است که در این راستا از نرم‌افزارهای کامپیوتری اعم از میک مک و سناریو ویزارد استفاده شده است.

با توجه به آنچه گفته شد یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مدیران شهری تأمین منابع اقتصادی پایدار برای تأمین مخارج شهرها است بخصوص در شهرهای ایران که شهرداری‌ها و متولیان شهر خودکفا هستند و خود مجبور به تأمین مخارج خود هستند. در این شرایط گردشگری شهری یکی از جدیدترین و پایدارترین منابع اقتصادی شهرها است که متأسفانه در سال‌های گذشته توجهی بدان صورت نگرفته و بخصوص در شهر تبریز رو به افول است که مهم‌ترین دغدغه محققان نیز عدم مدیریت صحیح گردشگری شهری در شهر تبریز است که در این راستا محقق در راستای یافتن عوامل و پیشران‌های حیاتی مؤثر بر توسعه آینده گردشگری شهری در کلان‌شهر تبریز با استفاده از برنامه‌ریزی راهبردی و تکنیک‌های مرتبط با آن است.

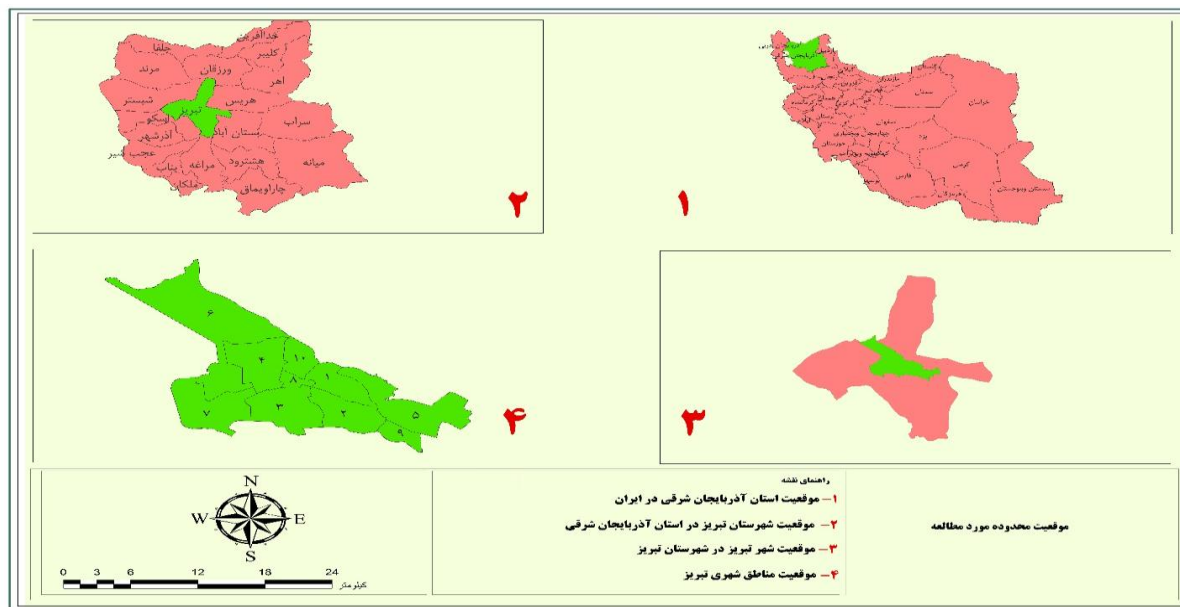
مواد و روش‌ها:

محدوده مورد مطالعه:

محدوده مورد مطالعه این پژوهش کل محدوده شهر تبریز می‌باشد. شهر تبریز در شمال غربی ایران واقع شده و مرکز استان آذربایجان شرقی است. شهر تبریز به‌عنوان بزرگ‌ترین کلان‌شهر شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۲۴۴۹۸ هکتار (Naghshe-Mohit, 2016) در موقعیت جغرافیایی ۲۳، ۴۶، ۱۱، ۴۶ طول شرقی و ۹، ۳۸، ۱، ۳۸ عرض شمالی با ارتفاع متوسط حدود ۱۳۴۰ متر در جلگه‌ای به نام جلگه تبریز واقع شده است. فلات آذربایجان که شهر تبریز در آن واقع است، حلقه اتصال مابین فلات ایران با فلات ارمنستان از سوی شمال و فلات آناتولی از سوی غرب است. جلگه تبریز در مرکز این فلات در ضلع شرقی کرانه‌های دریاچه ارومیه قرار گرفته و بخشی از جلگه بزرگ کنار دریاچه ارومیه محسوب می‌شود. بستر طبیعی شهر در میان دو رشته ارتفاعاتی واقع گردیده است. در راستای سمت شرقی شهر، ارتفاعات شمالی با انحراف حدود ۳۰ درجه نسبت به راستای شرقی غربی و ارتفاعات جنوبی نیز با همان راستا به همدیگر نزدیک می‌شوند (Khub Ayand, 2000: 67). موقع جغرافیایی، استقرار شهر در محل مقاطع دره‌ها و شیب‌های ملایم به همراه عوامل اقتصادی و انسانی و به‌ویژه مرزهای سیاسی و فرهنگی، طرق ارتباطی داخلی و راه‌های ترانزیتی تبریز به کشورهای هم‌جوار شوروی سابق، ترکیه و عراق باعث ایجاد یک موقعیت ممتاز و استراتژیک برای شهر تبریز شده است. به عبارتی عوامل فوق برای شهر موقعیتی چهارراهی ایجاد کرده است (Karami, 2003: 52). جمعیت این شهر در سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ تعداد ۱۵۹۳۳۷۳ نفر برآورد شده است (Statistics Center of Iran, 2016). نقشه شماره (۱) موقعیت محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

روش پژوهش:

با توجه به اینکه هدف اصلی این تحقیق بهبود شرایط اقتصادی شهر تبریز از طریق اعتلای گردشگری است این تحقیق را می‌توان از نظر هدف جز تحقیقات کاربردی به شمار آورد از نظر روش نیز این تحقیق جز روش‌های توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش اصلی مورداستفاده در این تحقیق انواع روش‌های متداول آینده‌پژوهی است. فرآیند

نقشه ۱: موقعیت منطقه مورد مطالعه

Figure 1: Location of the study area

پژوهش از دو مرحله کلی تشکیل شده است. در مرحله اول با استفاده از تکنیک دلفی و ابزار پرسشنامه عوامل و شاخص‌های مؤثر در توسعه گردشگری شهری تبریز شناسایی شد. در این راستا ابتدا به جست‌وجوی انتخاب متخصصان و کارشناسان و مجریان دخیل در حوزه مورد مطالعه پرداخته شده و بعد از انتخاب آن‌ها، فرایند انجام پرسشگری و استخراج نظرات آن‌ها در رابطه با توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز انجام گرفته است آن‌چنان‌که گفته شد اساس تحقیق بر استفاده از روش دلفی، تحلیل اثرات متقاطع و سناریونویسی است بنابراین یافته‌های تحقیق نیز بر سه بخش روش دلفی، روش تحلیل اثرات متقاطع و خروجی نرم‌افزار Micmac و ارائه سناریوها استوار است. در مرحله دوم نیز با استفاده از روش تحلیل ساختاری شاخص‌های شناسایی شده در ماتریس اثرات متقاطع وارد شده و توسط کارشناسان گروه دلفی مورد ارزیابی، تحلیل و ارزش‌گذاری عددی قرار گرفته و ماتریس نهایی جهت تجزیه و تحلیل و استخراج پیش‌ران‌های حیاتی و جداول و نمودارهای مربوطه وارد نرم‌افزار Micmac شده و در نهایت عوامل کلیدی شناسایی شده و جداول و نمودارهای مرتبط با نتایج تحقیق با استفاده از نرم‌افزار مذکور ترسیم و ارائه شده است.

یافته‌ها و بحث

نظرسنجی از کارشناسان توسط روش دلفی

بعد از انتخاب متخصصان و کارشناسان و مجریان دخیل در حوزه مورد مطالعه و انجام فرایند پرسشگری و استخراج نظرات آن‌ها در رابطه با توسعه گردشگری شهری تبریز و در نهایت بعد از پایش متغیرها، ۳۸ متغیر در قالب ۶ عامل

(محیطی، اقتصادی، فرهنگی-اجتماعی، زیرساختی، تبلیغات و بازاریابی و نهادی و قانونی) طبق جدول شماره (۱) به‌عنوان متغیرهای اولیه مؤثر بر توسعه گردشگری شهری تبریز انتخاب شده‌اند.

جدول ۱- شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهری تبریز

Table 1- Indicators of Tabriz urban tourism development

شاخص	مولفه کلان	ردیف	
اقلیم	محیطی	۱	
پوشش گیاهی		۲	
سازندهای زمین‌شناسی		۳	
مشارکت بخش خصوصی	اقتصادی	۴	
سرمایه‌گذاری خارجی		۵	
تسهیلات بانکی		۶	
بیمه گردشگری		۷	
نیروی انسانی متخصص		۸	
برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی		۹	
برگزاری کنفرانس‌های علمی		۱۰	
برگزاری رویدادهای ورزشی		۱۱	
تقویت گردشگری درمانی		۱۲	
امنیت		اجتماعی- فرهنگی	۱۳
آموزش و آگاهی مردم نسبت به گردشگری			۱۴
فرهنگ عمومی			۱۵
برگزاری جشنواره‌های محلی-آئینی	۱۶		
صنایع دستی	۱۷		
تقویت گردشگری ادبی	۱۸		
تقویت گردشگری میراث	۱۹		
تقویت زیرساخت‌های حمل‌ونقل	زیرساختی	۲۰	
تقویت زیرساخت‌های اسکان و اقامت		۲۱	
تقویت زیرساخت‌های ارتباط‌جمعی (اینترنت)		۲۲	
تقویت فضاهای شاخص معماری		۲۳	
مبلمان شهری		۲۴	
بازآفرینی بافت‌های واجد ارزش تاریخی		۲۵	
بخش‌بندی بازار گردشگری شهری		۲۶	
برند سازی مقاصد گردشگری		۲۷	
مدیریت تصویر مقصد	تبلیغات و بازاریابی	۲۸	
ایجاد مراکز اطلاع‌رسانی گردشگری شهری		۲۹	
تبلیغات رسانه‌ای		۳۰	

ادامه جدول ۱- شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری شهری تبریز

Continue of table 1- Indicators of Tabriz urban tourism development

تقویت تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی و شبکه‌های اجتماعی	۳۱
تقویت آژانس‌های مسافرتی	۳۲
ارائه تورهای تخصصی	۳۳
تسهیل صدور ویزا	۳۴
صدور حق مالکیت به سرمایه‌گذاران خارجی	۳۵
طرح‌های توسعه گردشگری	۳۶
مقررات و سیاست‌های تشویقی	۳۷
تخصیص بودجه	۳۸

تحلیل کلی محیط سیستم

بر اساس روش دلفی که در بالا اشاره شد، ۳۸ متغیر در ۶ حوزه به‌عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز شناسایی شد و سپس با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل یا ساختاری توسط نرم‌افزار MICMAC جهت استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محیط مورد مطالعه مورد تحلیل قرار گرفتند. بر اساس تعداد متغیرها ابعاد ماتریس 38×38 می‌باشد. با قرار دادن این عوامل در یک ماتریس 38×38 در ۳۸ تأثیر هرکدام از این عوامل بر یکدیگر توسط وزن دهی به عوامل (از صفر تا ۳) مشخص شد. تمامی عوامل دخیل، همچون سیستمی با عناصر در همتنیده، و به‌صورت یک ساختار، در نظر گرفته شدند، و ارتباطات این عوامل باهم موردسنجش قرار گرفت تا عوامل برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شوند. تعداد تکرار تعامل متغیرها برهم ۶ بار در نظر گرفته شده است و درجه پرشدگی ماتریس ۳۰ درصد است. از مجموع 433 رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، 1011 رابطه عدد صفر، 246 رابطه عدد یک، 96 رابطه عدد دو و 91 رابطه عدد سه بوده است. همچنین ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۶ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است. در ادامه جهت تحلیل کلی محیط سیستم و درنهایت جهت شناسایی پیشران‌ها، عوامل کلیدی مؤثر به بررسی پلان تأثیرگذاری و تأثیر پذیری متغیرها و همچنین به بررسی رتبه‌بندی و میزان جایجایی متغیرها پرداخته شده است.

موقعیت و وضعیت عوامل توسعه گردشگری شهر تبریز:

در نمودار میک مک، ابتدا به بررسی وضعیت عوامل دخیل در توسعه گردشگری شهری تبریز و به تحلیل کلی سیستم پرداخته شد. طبق مباحث پیشین، ۳۸ عامل شناسایی شد و تأثیرات آن‌ها برهم سنجیده شد. و درنهایت ۱۰ عامل به‌عنوان پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهری تبریز استخراج شد که همه این ۱۰ عامل در هر

دو روش مستقیم و غیرمستقیم تکرار شدند. عوامل کلیدی با توجه به ترتیب وزنشان به شرح جدول شماره (۲) می‌باشند

جدول ۲- پیشران‌های حیاتی

Table 2 - Key drivers

رتبه	متغیر	تأثیر مستقیم	تأثیر غیر مستقیم	مجموع تأثیرگذاری
1	فرهنگ	۵۶۶	۵۴۱	۱۱۰۷
2	بازآفرینی شهری	۴۵۳	۴۲۷	۸۸۰
3	اقلیم	۴۳۶	۴۱۱	۸۴۷
4	زیرساخت‌های حمل‌ونقل	۴۲۰	۴۰۲	۸۲۲
5	فضاهای شاخص معماری	۴۰۴	۴۰۶	۸۱۰
6	زیرساخت‌های ارتباط جمعی (اینترنت)	۴۲۰	۳۸۷	۸۰۷
7	آموزش همگانی	۳۵۵	۴۱۱	۷۶۶
8	طرح‌های توسعه گردشگری	۳۷۲	۳۸۶	۷۵۸
9	مقررات و سیاست‌های تشویقی	۳۵۵	۳۶۴	۷۱۹
10	تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی	۳۵۵	۳۴۰	۶۹۵

توسعه گردشگری شهر تبریز برای وضعیت موجود و آینده مستلزم در نظر گرفتن این عوامل کلیدی در برنامه‌ریزی‌ها می‌باشد. جهت توسعه گردشگری شهری تبریز، تمامی عوامل دخیل، همچون سیستمی با عناصر در هم‌تنیده، و به صورت یک ساختار، در نظر گرفته شد و ارتباطات این عوامل باهم موردسنجش قرار گرفته و عوامل برتر که تأثیرگذاری بیشتری دارند استخراج شدند.

سناریوسازی جهت توسعه گردشگری شهری تبریز

در این قسمت از پژوهش، عوامل پیشران استخراج شده در مرحله قبل محورهای اصلی مؤثر بر مدیریت بهینه و سناریوسازی جهت توسعه گردشگری شهری تبریز می‌باشد این عوامل، عوامل پایه جهت تدوین وضعیت‌های محتمل و سناریوسازی می‌باشند.

تدوین وضعیت‌های محتمل پیشران‌های کلیدی

جهت سناریوسازی بر مبنای عوامل پیشران، نیاز به تعریف وضعیت‌های محتمل برای آینده توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز می‌باشد. تحلیل دقیق شرایط پیش رو و تعریف وضعیت‌های احتمالی لازمه اصلی تدوین

سناریوها است. جهت تعریف وضعیت‌های محتمل برای هر یک از عوامل پیشران، از طریق روش دلفی از متخصصان نظرسنجی شده است که جدول شماره (۳) نشان‌دهنده آن است.

جدول ۳- وضعیت‌های محتمل عوامل پیشران

Table 3- Possible situations of propulsion factors

نام کوتاه	عوامل کلیدی	وضعیت‌های محتمل
A	فرهنگ	۱- ارتقا فرهنگ عمومی ۲- نبود برنامه‌های فرهنگی و ادامه روند وضع موجود ۳- بی‌توجهی به فرهنگ عمومی و تقلیل آن
B	بازآفرینی شهری	۱- برنامه‌ریزی جهت بازآفرینی بافت‌های تاریخی با رویکرد گردشگری ۲- ادامه روند کنونی ۳- اتخاذ رویکردهای کالبدی و غیر منعطف در احیای بافت‌های تاریخی
C	اقلیم	۱- برنامه‌ریزی جهت کاهش آلاینده‌های هوا و بهبود شرایط اقلیمی ۲- تثبیت شرایط اقلیمی ۳- تغییرات اقلیمی
D	زیرساخت‌های حمل‌ونقل	۱- توسعه و ایجاد تنوع در حمل‌ونقل عمومی ۲- نبود برنامه‌های بهینه حمل‌ونقل ۳- تضعیف حمل‌ونقل عمومی
E	فضاهای شاخص معماری	۱- برنامه‌ریزی جامع در حوزه منظر شهری و تقویت فضاهای شاخص معماری ۲- نبود برنامه‌ریزی ۳- رهاسازی فضاهای شهری و عدم توجه به معماری شهری
F	زیرساخت‌های ارتباط جمعی (اینترنت)	۱- تقویت زیرساخت‌های اینترنت و افزایش پهنای باند- ارائه اینترنت رایگان به گردشگران در اماکن عمومی ۲- ادامه روند موجود ۳- کاهش پهنای باند و تضعیف اینترنت
G	آموزش همگانی	۱- افزایش سطح آگاهی مردم نسبت به منافع گردشگری و نحوه برخورد با گردشگران ۲- نبود برنامه‌ریزی در حوزه آموزش همگانی ۳- ایجاد تعارض بین مردم و گردشگران
H	طرح‌های توسعه گردشگری	۱- اجرای طرح‌های گردشگری در هماهنگی با طرح‌های توسعه شهری ۲- برنامه‌ریزی جهت تهیه طرح‌های گردشگری ۳- عدم توجه به برنامه‌ریزی گردشگری شهری
I	مقررات و سیاست‌های تشویقی	۱- ارائه طرح‌ها و مشوق‌های مالیاتی برای سرمایه‌گذاران و مقررات امنیتی برای گردشگران ۲- نبود قوانین و مقررات مشخص در حوزه گردشگری ۳- تصویب مقررات در تعارض با توسعه گردشگری

ادامه جدول ۳- وضعیت‌های محتمل عوامل پیشران

Continue of table 3- Possible situations of propulsion factors

۱- تقویت حضور و بازاریابی گردشگری شهری در شبکه‌های اجتماعی-برند سازی مقاصد گردشگری در فضای مجازی -ارائه تورهای مجازی	تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی	J
۲-حضور بدون برنامه و هدف در فضای مجازی		
۳- عدم حضور در فضای مجازی		

آن‌چنان‌که مشاهده می‌شود وضعیت‌های محتمل برای هر شاخص کلیدی در سه وضعیت تعریف‌شده است که با توجه به ورود و تجزیه و تحلیل اطلاعات در نرم‌افزار Scenario wizard هر وضعیت رنگ و امتیاز مختص به خود دارد. جدول شماره (۴) مشخصات وضعیت‌های ۳ گانه را نشان می‌دهد.

جدول ۴- مشخصات وضعیت‌های محتمل

Table 4- Specifications of possible situations

وضعیت	ویژگی	رنگ	امتیاز
بسیار مطلوب	حاکمیت شرایط بسیار مطلوب جهت توسعه گردشگری شهری	سبز تیره	۳
ادامه وضع موجود	توقف برنامه‌ها و طرح‌های توسعه گردشگری شهری	زرد	۱
بحرانی	عدم توجه به توسعه گردشگری شهری	قرمز	-۳

تهیه و تحلیل سبد سناریوهای احتمالی در آینده

۳۰ وضعیت محتمل برای ۱۰ عامل پیشران طراحی گردیده است. تعداد وضعیت‌های محتمل هر عامل بر اساس میزان پیچیدگی شرایط ۳ حالت در نظر گرفته شده است. با طراحی وضعیت‌ها و تهیه ماتریس متقاطع $۳۰ * ۳۰$ ، مجدداً همانند مرحله قبل در تعیین عوامل کلیدی، پرسشنامه‌ای تهیه و در اختیار متخصصان قرار گرفت. متخصصین با طرح این سؤال که "اگر هر یک از وضعیت‌های ۳۰ گانه اتفاق بیفتد چه تأثیری بر وقوع و یا عدم وقوع سایر وضعیت‌ها خواهد داشت؟" به تکمیل پرسشنامه بر اساس وزن دهی بین ۳ تا -۳، میزان تأثیرگذاری هر کدام از وضعیت‌ها را بر سیستم مشخص کردند. متخصصین شامل مدیران شهرداری تبریز، مدیران اداره کل راه و شهرسازی استان، کارشناسان اداره کل گردشگری و میراث فرهنگی استان و جمعی از اساتید داخلی و خارجی متخصص در این زمینه بوده‌اند. با استفاده از وزن‌هایی که متخصصان به وضعیت‌های محتمل داده‌اند، استفاده از نرم‌افزار سناریو ویزارد فراهم گردید.

برای استخراج سناریوهای توانمندی‌های نرم‌افزار Scenario Wizard بهره‌گیری شد. این نرم‌افزار امکان استخراج سناریوهای با احتمال قوی و سناریوهای با احتمال ضعیف را برای محقق فراهم می‌آورد. با توجه به وسعت

ماتریس و ابعاد آن به اندازه 30×30 ، را بر اساس داده‌های وارد شده پرسشنامه تحلیل و تعداد سناریوهای زیر را استخراج گردید:

سناریوهای بسیار قوی: ۱۶ سناریو

سناریوهایی با ناسازگاری بالا: ۴۸ سناریو

سناریوهای ضعیف: ۳۵۵۷ سناریو

ماهیت این نرم‌افزار به کاهش ابعاد احتمالی وقوع سناریوها از میان میلیون‌ها سناریو به چند سناریو محتمل با احتمال وقوع بالاست. نتایج حاکی است تعداد ۳۶۲۱ سناریو از بین روابط به دست آمد که از این میان سناریوهای ضعیف و سناریوهای با ناسازگاری بالا به دلیل ناسازگاری و حجم بالا غیرواقعی و غیرمنطقی بودن حذف و سناریوهای بسیار قوی به تعداد ۱۶ سناریو به‌عنوان سناریوهای مطلوب انتخاب شدند.

تحلیل سناریوهای منتخب و محتمل در آینده توسعه گردشگری شهری تبریز:

با توجه به اینکه نرم‌افزار ۳۶۲۱ وضعیت را برای آینده توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز متصور شده است، داده‌های مربوط به وضعیت‌های مختلف با نرم‌افزار سناریو ویزارد، احتمال وقوع ۱۶ سناریو را بیش از سایر سناریوها دانسته و احتمال وقوع سایر سناریوها را در حد بسیار ناچیز وضعیت ارزیابی کرده است. این سناریوها از هم‌کنشی بین وضعیت‌های هریک از عوامل در ارتباط با وضعیت‌ها هر یک از عوامل دیگر استخراج می‌شوند. اینکه اتفاق افتادن یک وضعیت بر احتمال اتفاق افتادن یا تقویت و توانمندسازی وضعیت‌های دیگر و یا حتی محدود ساختن وضعیت‌های دیگر چه تأثیری می‌تواند داشته باشد پایه اصلی شکل‌گیری سناریوهاست که مستلزم لحاظ هم‌زمان عوامل و وضعیت‌های بسیار پیچیده است که توان تحلیل آن از ذهن بشر خارج بوده و تنها پردازنده‌های هوشمند قادر به تحلیل هم‌زمان آن‌ها هستند.

بررسی‌های اولیه سناریوهای ۱۶ گانه حاکی از سیطره نسبی تعداد وضعیت‌های بحرانی در توسعه گردشگری شهر تبریز می‌باشد، سپس سناریوهای بسیار مطلوب، و سناریوهای ایستا (ادامه وضع موجود) به ترتیب تعداد سناریوها را به خود اختصاص داده‌اند. جهت تحلیل وضعیت‌های احتمالی توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز به تحلیل هر یک از سناریوهای محتمل در جدول شماره (۵) پرداخته می‌شود. درک کیفی از صفحه سناریوها از طریق جایگزینی وضعیت‌ها با طیفی از عناوین بسیار مطلوب تا بحرانی انجام پذیرفت تا وضعیت گردشگری شهری تبریز را به تفکیک سناریو و هر عامل کلیدی به‌طور شفاف نشان دهد.

برای درک وضعیت‌ها بر اساس امتیازی که به هریک از وضعیت‌ها بین ۳ تا ۳- داده شده است نسبت به جایگزینی اعداد به جای وضعیت‌ها اقدام گردید تا زمینه درک کمی از صفحه سناریوها نیز فراهم شود. بنابراین عدد ۳ به جای سناریوها کاملاً مطلوب، ۱۱ ادامه وضع موجود و ۳- به جای سناریوهای بحرانی جایگذاری شده است.

جدول ۵- سناریوهای انتخابی بر اساس وضعیت‌های سه‌گانه

Table 5 - Selected scenarios based on three situations

سناریو	فرهنگ	بازآفرینی شهری	اقلیم	زیرساخت‌های حمل و نقل	فضاهای شاخص معماری	زیرساخت‌های ارتباط جمعی	آموزش همگانی	طرح‌های توسعه گردشگری	مقررات و سیاست‌های تشویقی	تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی
سناریو اول	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب
سناریو دوم	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب
سناریو سوم	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب
سناریو چهارم	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب
سناریو پنجم	بسیار مطلوب	بحرانی	بسیار مطلوب	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب
سناریو ششم	بحرانی	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب
سناریو هفتم	بحرانی	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بحرانی	بسیار مطلوب	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	ادامه وضع موجود
سناریو هشتم	بسیار مطلوب	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بحرانی
سناریو نهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب	بحرانی	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بحرانی
سناریو دهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بحرانی	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بحرانی
سناریو یازدهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب	بسیار مطلوب	بحرانی
سناریو دوازدهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بحرانی	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بحرانی
سناریو سیزدهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بسیار مطلوب	ادامه وضع موجود	بحرانی

ادامه جدول ۵- سناریوهای انتخابی بر اساس وضعیت‌های سه گانه

Continuine of table 5 - Selected scenarios based on three situations

سناریو چهاردهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بحرانی
سناریو پانزدهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	ادامه وضع موجود	بحرانی
سناریو شانزدهم	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی	بحرانی

مجموع اعداد برای هر سناریو در جدول (۶) نشان داده شده است. همان‌طور که در جدول شماره (۶) مشخص شده است، سناریوهای اول و دوم دارای بیشتر امتیاز می‌باشد.

جدول شماره (۶) - وضعیت کلی سناریوها

Table 6- Total score of scenarios

سناریو	فرهنگ	بازآفرینی شهری	اقلیم	زیرساخت‌های حمل و نقل	فضاهای شاخص معماری	زیرساخت‌های ارتباط جمعی	آموزش همگانی	طرح‌های توسعه گردشگری	مقررات و سیاست‌های تشویقی	تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی	جمع
سناریو اول	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۳۰
سناریو دوم	۳	۳	۳	۳	۳	۱	۳	۳	۱	۳	۲۶
سناریو سوم	۳	۳	۳	۳	۳	۱	۳	۱	۱	۳	۲۴
سناریو چهارم	۳	۳	۳	۳	۳	۱	۳	-۳	-۳	۳	۱۶
سناریو پنجم	۳	-۳	۳	-۳	-۳	۱	۳	-۳	-۳	۳	۲-
سناریو ششم	-۳	۳	۳	۳	۳	۱	-۳	-۳	-۳	۳	۴
سناریو هفتم	-۳	۳	۳	-۳	۳	-۳	-۳	۳	۱	۱	۲
سناریو هشتم	۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۱	۳	۳	۳	-۳	-۲
سناریو نهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۳	-۳	۳	۳	-۳	-۱۲
سناریو دهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۱	-۳	۳	۳	-۳	-۱۴
سناریو یازدهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۳	۳	-۳	-۱۸
سناریو دوازدهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۱	-۳	۳	۱	-۳	-۱۶
سناریو سیزدهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	۳	۱	-۳	-۲۰

ادامه جدول شماره (۶) - وضعیت کلی سناریوها

Continuation of table 6- Total score of scenarios

سناریو چهاردهم	-۳	-۳	-۳	-۳	۱	-۳	-۳	۱	-۳	-۳	-۲۲
سناریو پانزدهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۲۶
سناریو شانزدهم	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳	-۳۰

سناریوی اول، دوم، سوم و چهارم سناریوهایی هستند که موقعیت مطلوبی را برای توسعه گردشگری شهر تبریز نشان می‌دهند. سناریوی اول با تحقق ۱۰۰ درصدی و سناریو دوم با ۸۶ درصد مطلوبیت، سناریوی سوم با ۸۰ درصد و سناریو چهارم با ۵۳ درصد از مطلوبیت تعریف شده را به خود اختصاص داده‌اند. این در حالی است که در صورت تحقق این سناریوها به‌طور کامل هنوز با مطلوبیت کامل ۱۰۰ درصد فاصله وجود دارد. زمانی می‌توان گفت توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز در آینده کامل محقق خواهد شد که تمام وضعیت‌های تعریف شده به مطلوبیت کامل برسند. در نهایت سناریوهای ششم و هفتم با حداقل مطلوبیت ۱۴ و ۷ درصد در آخرین درجه مطلوبیت قرار دارند. تعداد ۱۰ سناریو روندهای نامطلوب را با امتیازهای منفی نشان می‌دهند. نکته مهم این است که تعداد سناریوها با امتیازهای منفی در این پژوهش تقریباً دو برابر امتیازهای مثبت است که این نشان‌دهنده حرکت توسعه گردشگری تبریز به سمت ناپایداری است.

گروه‌بندی و تحلیل سناریوهای منتخب

در مجموع ۱۶ سناریوی باورکردنی را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد که هر یک از گروه‌ها شامل چند سناریو با ویژگی‌های تقریباً مشترک، با تفاوت کم در یک یا چند وضعیت از میان ۱۰ عامل کلیدی هستند که این گروه‌ها به شرح زیر می‌باشند:

سناریوهای مطلوب شامل سناریوهای اول، دوم، سوم و چهارم

سناریوهای ایستا و وضع موجود با روند بسیار آرام شامل سناریوهای ششم و هفتم

سناریوهای بحرانی شامل سناریوهای ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۵

سناریوهای گروه اول:

چنانچه گفته شد این گروه شامل سناریوهای اول، دوم، سوم و چهارم است که درصد مطلوبیت این گروه بالای ۵۰ درصد است و اکثر شاخص‌ها در حالت بسیار مطلوب و مطلوب قرار دارند. چنانچه امتیاز این گروه سناریوها از ۱۰۰ تا ۵۳ در نوسان است.

ویژگی‌های اصلی این گروه سناریو؛ ارتقا فرهنگ عمومی، برنامه‌ریزی جهت بازآفرینی بافت‌های تاریخی با رویکرد گردشگری، برنامه‌ریزی جهت کاهش آلاینده‌های هوا و بهبود شرایط اقلیمی، توسعه و ایجاد تنوع در حمل‌ونقل

عمومی، برنامه‌ریزی جامع در حوزه منظر شهری و تقویت فضاهای شاخص معماری، تقویت زیرساخت‌های اینترنت و افزایش پهنای باند، ارائه اینترنت رایگان به گردشگران در اماکن عمومی، افزایش سطح آگاهی مردم نسبت به منافع گردشگری و نحوه برخورد با گردشگران، اجرای طرح‌های گردشگری در هماهنگی با طرح‌های توسعه شهری، ارائه طرح‌ها و مشوق‌های مالیاتی برای سرمایه‌گذاران و مقررات امنیتی برای گردشگران، تقویت حضور و بازاریابی گردشگری شهری در شبکه‌های اجتماعی برند سازی مقاصد گردشگری در فضای مجازی و ارائه تورهای مجازی می‌باشد.

سناریوهای گروه دوم :

این گروه سناریو چنانچه گفته شد شامل سناریوهای ششم و هفتم است. از نظر مطلوبیت این گروه در محدوده مطلوب تا ایستا قرار دارند و درصد مطلوبیت این گروه از ۱۴ الی ۷ درصد در نوسان است. مشخصات کلی این گروه ادامه وضع موجود و ایجاد وضعیتی ایستا است. ویژگی‌های این گروه سناریو عبارت‌اند از: نبود برنامه‌های فرهنگی و ادامه روند وضع موجود، ادامه روند کنونی بازآفرینی شهری تثبیت شرایط اقلیمی، نبود برنامه‌های بهینه حمل‌ونقل، نبود برنامه‌ریزی در حوزه منظر شهری، ادامه روند موجود در زیرساخت‌های ارتباطی، نبود برنامه‌ریزی در حوزه آموزش همگانی نبود، برنامه‌ریزی جهت تهیه طرح‌های گردشگری، نبود قوانین و مقررات مشخص در حوزه گردشگری، حضور بدون برنامه و هدف در فضای مجازی.

سناریوهای گروه سوم :

این گروه سناریوها تماماً شامل سناریوهایی با امتیاز منفی هستند. این گروه سناریو در شرایط بحرانی قرار دارند. امتیاز سناریوهای این گروه از ۲- تا ۲۹- در نوسان است. ویژگی‌های کلی این گروه عبارت‌اند از: بی‌توجهی به فرهنگ عمومی و تقلیل آن، اتخاذ رویکردهای کالبدی و غیر منعطف در احیای بافت‌های تاریخی، تغییرات اقلیمی، تضعیف حمل‌ونقل عمومی، رهاسازی فضاهای شهری و عدم توجه به معماری شهری، کاهش پهنای باند و تضعیف اینترنت ایجاد تعارض بین مردم و گردشگران، عدم توجه به برنامه‌ریزی گردشگری شهری، تصویب مقررات در تعارض با توسعه گردشگری و عدم حضور در فضای مجازی.

بررسی وضعیت عوامل کلیدی در سناریوها

در این پژوهش از بین ۳۸ عامل مؤثر بر فرایند توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز ۱۰ عامل با روش تحلیل اثرات متقاطع به‌عنوان عوامل پیشران انتخاب گردیده‌اند که در بخش سناریونویسی ابعاد این عوامل مورد بررسی قرار گرفت. در این قسمت تحلیل عوامل کلیدی از نظر وضعیت آن‌ها در صحنه پیش روی برنامه‌ریز بررسی می‌شود. اگر شرایط بسیار مطلوب، ایستا و بحرانی را با امتیازهای طیفی از نمرات (۳ تا -۳) در هر عامل

کلیدی و برای کل سناریوهای ۱۶ گانه جمع‌بزنیم میانگین آن‌ها نشان‌دهنده وضعیت کلی عامل در آینده پیش روی گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز خواهد بود.

در بین عوامل کلیدی طرح‌های توسعه گردشگری و مقررات و سیاست‌های تشویقی با میانگین ۱ مطلوب‌ترین شرایط را دارا است. تأسیس وزارت گردشگری و شروع روند مداخله قانونی و سیاست‌گذاری دولت در امر گردشگری باعث شده این شاخص‌های کلیدی به سمت مطلوبیت حرکت کنند. پس از شاخص‌های مذکور شاخص زیرساخت‌های ارتباط جمعی (اینترنِت) با میانگین صفر به‌عنوان دومین شاخصی است که از وضعیت بهتری در بین سایر شاخص‌های کلیدی برخوردار است. دلایل پایداری این شاخص را می‌توان توسعه زیرساخت‌های اینترنت و همه‌گیر شدن این زیرساخت در بین مردم دانست.

اما در خصوص شاخص‌های کلیدی ناپایدار و بحرانی می‌توان گفت اکثر شاخص‌ها در حالت بحرانی قرار دارند چنانچه در جدول شماره (۷) مشاهده می‌شود بدترین وضعیت در بین شاخص‌ها مختص شاخص زیرساخت‌های حمل‌ونقل بطوریکه میانگین این شاخص ۱/۸ - است. عدم توجه به ایجاد تنوع و نبود برنامه‌ریزی‌های مشخص و راهبردی در این زمینه را می‌توان از مهم‌ترین دلایل این امر دانست که این مسئله لزوم توجه بیش‌ازپیش به امر تقویت و متنوع‌سازی زیرساخت‌های حمل‌ونقل شهری را جهت توسعه گردشگری شهری تبریز اثبات می‌کند.

جدول ۷- وضعیت شاخص‌های کلیدی در ترکیب سناریو

Table 7- Status of the key factor in the scenario composition

عامل کلیدی	وضعیت عامل کلیدی در ترکیب سناریو	میانگین
فرهنگ	-۱۲	- ۱/۲
بازآفرینی شهری	-۱۲	- ۱/۲
اقلیم	-۶	- ۰/۶
زیرساخت‌های حمل‌ونقل	-۱۸	- ۱/۸
فضاهای شاخص معماری	-۱۲	- ۱/۲
زیرساخت‌های ارتباط جمعی (اینترنِت)	۰	۰
آموزش همگانی	-۱۲	- ۱/۲
طرح‌های توسعه گردشگری	۱۰	۱
مقررات و سیاست‌های تشویقی	۱۰	۱
تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی	-۸	- ۰/۸

با توجه به جدول فوق می‌توان نتیجه‌گیری کرد جهت توسعه گردشگری شهر تبریز توجه به بهبود وضعیت شاخص‌های فرهنگ، بازآفرینی شهری، اقلیم، زیرساخت‌های حمل‌ونقل، فضاهای شاخص معماری، آموزش همگانی و تبلیغات گردشگری در صفحات مجازی الزامی است چون شاخص‌ها مذکور در آستانه تبدیل به شرایط بحرانی هستند و ادامه روند مذکور مانع توسعه گردشگری شهر تبریز می‌شود.

نتیجه‌گیری:

ارزیابی شاخص‌های مؤثر در توسعه گردشگری شهری که منتج به ارائه پیشنهادات حیاتی مؤثر در این امر گردیده نشان می‌دهد وزن شاخص‌های زیرساختی بیشتر از سایر عوامل است. چنانچه در بین شاخص‌های کلیدی چهار شاخص کلیدی بازآفرینی شهری، زیرساخت حمل‌ونقل، زیرساخت‌های اینترنت و فضاهای شاخص معماری جز این گروه از شاخص‌ها هستند. این مطلب نشان‌دهنده ضعف شدید توسعه گردشگری تبریز در حوزه زیرساختی است. در بررسی و ارزیابی سناریوها نیز وضعیت به همین منوال است. چنانچه سه شاخص کلیدی بازآفرینی شهری، زیرساخت حمل‌ونقل و فضاهای شاخص معماری در بحرانی‌ترین وضعیت مابین سایر شاخص‌ها قرار دارند و در این میان شاخص زیرساخت حمل‌ونقل با امتیاز $1/6$ - بحرانی‌ترین شاخص است. آنچه از وضعیت شاخص‌ها و سناریوها به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت شاخص‌ها بحرانی و رو به بحران است و تنها دو شاخص طرح‌های گردشگری و سیاست‌های تشویقی در وضعیت ایستا قرار دارند و این در حالی است که در صورت نبود بودجه برای اجرای طرح‌های گردشگری و یا نبود جذابیت برای سرمایه‌گذاری عواملی مهمی هستند که این دو شاخص را نیز به سمت بحران سوق خواهند داد. بنابراین جهت تقویت توسعه گردشگری در کلان‌شهر تبریز باید عوامل و شاخص‌های کلیدی فوق که در وضعیت بحرانی قرار دارند را تقویت کرده و راهکارهای متناسب با سناریوهای منتخب را اتخاذ کنیم.

پیشنهادات:

۱. جهت نیل به اهداف تحقیق و تحقق توسعه گردشگری شهری کلان‌شهر تبریز پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:
  ۱. توجه به ساماندهی بافت‌های واجد ارزش تاریخی و استفاده از رویکرد بازآفرینی بدین منظور توسط مدیریت شهری.
  ۲. بهبود، توسعه و متنوع‌سازی زیرساخت‌های حمل‌ونقل شهری جهت آسایش گردشگران.
  ۳. ارائه برنامه‌های جامع و راهبردی جهت مدیریت منظر شهری و توجه و نمادسازی ساختمان‌ها و آثار شاخص معماری.
  ۴. ارتقاء سطح آموزش در زمینه گردشگری و اهمیت بحث گردشگری شهری (ساکنان، گردشگران و بهبود مدیریت و تدوین برنامه‌های جامع مدیریت گردشگری).
  ۵. تقویت زیرساخت‌های ارتباط جمعی، افزایش پهنای باند و ارائه اینترنت رایگان در مناطق جاذب گردشگر.

۶. افزایش تبلیغات داخلی و خارجی در جهت شناساندن بهتر و بیشتر شهر از نظر گردشگری شهری.
۷. ارائه برنامه‌های مدون و جامع در حوزه گردشگری شهری و توجه به طرح‌های توسعه گردشگری.
۸. بهره‌برداری مناسب و بهینه از امکانات طبیعی و تاریخی - فرهنگی شهر جهت ارتقا گردشگری شهری و جذب گردشگر.
۹. اعطای تسهیلات به آژانس‌های برگزاری کننده تور در سطح منطقه و استان.
۱۰. تلاش در راستای افزایش هر چه بیشتر امنیت عمومی و آگاه‌سازی مردم در این زمینه.
۱۱. استفاده از پتانسیل‌های منطقه برای توسعه گردشگری پایدار و گردشگری کشاورزی.
۱۲. استفاده از استعدادها و پتانسیل‌های شهر در قالب ایجاد نمایشگاه‌های دائمی در حوزه محصولات هنری، صنایع دستی، تولیدات کشاورزی جهت توسعه گردشگری کشاورزی.
۱۳. مقابله با محدودیت‌های فصلی بودن گردشگری با به‌کارگیری ظرفیت‌های بالا منطقه به‌واسطه وجود جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی مکمل در شهر.
۱۴. بهبود خدمات عمومی، مالی، ورزشی و درمانی و افزایش امنیت بهداشتی و اجتماعی در مناطق توسعه و بهسازی شبکه جاده‌ای، ریلی و فرودگاه‌های منطقه.
۱۵. آگاهی دادن به گردشگران از طریق رسانه‌های گروهی، بروشورها و... در راستای کنترل و کاهش سروصدا در جهت رعایت حال ساکنان.
۱۶. اعمال کنترل بخش دولتی و نهادهای محلی نظیر شهرداری‌ها بر روند ساخت‌وسازهای بی‌رویه و اجرایی کردن قوانین و مقررات کاربری اراضی در بخش گردشگری.
۱۷. بهره‌گیری از توان تشکیلاتی، قوانین و مقررات، باهدف کاهش مخاطرات و آلودگی‌ها اکولوژیکی و زیست محیطی در مناطق تفریحی - گردشگری.

References:

- Atrian, F., Azimi, N., Zali, N., (2015), "Strategic foresight and regional tourism development policy with scenario writing Approach (Case study: Hamadan Province)", Master Thesis, Faculty of Art and Architecture: University of Gilan. [In Persian].
- Bahraini, S., Jahani Moghadam, H.,(2004), "Utilizing the potential of the regions for the development of special tourism, Masjed-e-Soleiman oil museum Park", *Journal of Environmental Studies*, 35: 33-50.[In Persian].
- Draper, s., Goodman, J., Hardyment, R. Murray, V., (2009), "*Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios*", New York: Wiley Pub.
- I. Ebrahimzadeh , Sh., Kazemizad , M., Eskandari , S ,(2012)," Strategic planning for tourism development, emphasizing on religious tourism (Case study: Qom city):" *Human Geography Research*,41:67-80.[In Persian].
- Esmaeilzadeh, H., Esmaeilzadeh, Y., (2018), "Recognizing effective and impressible factors on/from tourism sustainability in the coastal cities (The case study: Anzali Port)", *Geographical Space*, 60(17): 55-77. [Inpersian].
- Ezzatpanah, B., (2020) ,"The title of explaining the driving forces affecting the future development of the tourism industry in border cities (Case study: Baneh)", *Journal of Urban Tourism*, 7(1):69-87.[In Persian].
- Farajzadeh Asl, M., (2005)," *GIS and its application in tourism planning*, Tehran: Samat.[In persian].
- Gössling, S., Scott, D., (2012), "Scenario planning for sustainable tourism: An introduction", *Journal of Sustainable Tourism*, 20 (6): 773-778.
- Hall, M., John, C., (1999), "*Tourism policy*", translated by Seyed Mohammad Aarabi, Tehran: Cultural Research Office Pub.[In Persian].
- Hartman, S., Wielenga, B.,Heslinga, J. H. (2020)," The future of tourism destination management: building productive coalitions of actor networks for complex destination development", *Journal of Tourism Futures*,8:41-55.
- Hassani, a., Rahimzadeh,M., (2019),"Future of tourism industry in Tehran", *Journal of Urban Tourism*, 6 (1):135-148.[In Persian]
- Heidari Chianeh, R., Tabeh Azgomi, Kh.,Soltani, N., Motamedi Mehr, A., (2013), An analysis of tourism policy in Iran, *Journal of Tourism Planning and Development*, 5: 11-32.[In persian].
- Hosseinzadeh Dalir ,K., Ghorbani Golzar ,S., Ghorbani Golzar ,S., (2016), "Study and recognition of sustainable tourism development capabilities of Tabriz using SWOT model", *Geographical Quarterly of Tourism Space*, 19; 19 -40.[In Persian].
-
- Kalantari, M., Malek, M., (2015), "Spatial analysis and leveling of tourist attractions and communication infrastructure and road network in desert areas of Iran (Case study:

- Khor va Biabank)", *Journal of Geographical Studies of Arid Areas*, 13:10-13.[In Persian].
- Karami, M.,(2003),"Location of technical and vocational schools using geographic information system (Case study of Tabriz), Master Thesis, Faculty of Humanities: University of Tabriz.[In Persian]
- Khataei, M., Farzin, M., Mousavi, A., (2011), "Measuring the efficiency of hotels in Tehran using analytical data envelopment method", *Journal of Economic Research*, 8(2) 2: 1-24.[In Persian].
- Khob Ayand, S., (2000)," Methods of providing housing for low-income groups in Iran (Case study: Tabriz)", Master Thesis, Faculty of Humanities: University of Tabriz.[In Persian].
- khodapanah, K.,(2023),"Environmental assessment of tourism impacts on sustainable rural development (Case study: Rural areas of Namin county)", *Geographical Space*, 80: 171-189.[In Persian].
- Lanquar, R., (2013). "Tourism in the Mediterranean: Scenarios up to 2030, European commission: European research area & seventh framework program, MEDPRO Report No. 1.
- Lub, X. D., Rijnders, R., Caceres, L. N., Bosman, J., (2015), "The future of hotels: the lifestyle hub. A design-thinking approach for developing future hospitality concepts, *Journal of Vacation Marketing*, 6:1-16.
- Naghsh-Mohit Consulting Engineers,(2016),"Master plan of tabriz city".*Tabriz:Naghsh mobit.*
- Page, S. J., Yeoman, I., Connell, J., Greenwood, C., (2010)." Scenario planning as a tool to understand uncertainty in tourism: The example of transport and tourism in Scotland in 2025", *Current Issue in Tourism*, 13 (2):99-137.
- Rast galam, M., Khalil Moghadam, B., Heidari ,R., (2010),"Investigating the advantages and limitations of tourism development using SWOT analysis (Case study: Tourism centers of Shahrekord)", *Tourism Management Studies*, 8:123-141. [In Persian].
- Sarabi, M., Nouri, M, Asyabani, Z., (2018), "Sustainable tourism development strategy in Neyriz city using SOAR strategic analysis". *Geographical Exploration of Desert Areas*, 6 (1): 51-74.[In Persian].
- Shams, S., Hosseini, A., Khorshidan, R., (2016) Analysis and evaluation of fuzzy hierarchical analysis method in prioritizing rural tourism development scenarios, *Tourism Planning and Development*, 18: 158-178.[In Persian].
- Statistics Center of Iran, (2016), "*Results of the general population and housing census of 2016*"Tehran :statistics center of Iran .[In Persian].
- Takano, S. Ei., (2009), "Application of combined SWOT and analytic hierarchy process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning ‘A case of Sri Lanka tourism", *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 8:954-969.

- Thabet, A., (2007)," An approach to a strategy for improving Libya's tourism industry", *International Biennia Tourism*,11: 22-34.
- Zali, N., (2009), "Regional development futurism with scenario-based planning approach (Case study: east Azerbaijan province)" PhD Thesis, Faculty of Humanities and Social Sciences: University of Tabriz.[In Persian].
- Zarabadi, Z., Abdollah, B., (2013), "Evaluation of effective factors in the development of tourism industry in Chabahar free zone using network analysis process (ANP) method", *Scientific-Research Journal of Iranian Scientific Association of Architecture and Urban Planning*, 6:11-25.[In Persian].

Evaluation of urban tourism development scenarios in Iranian metropolises (Case study: Tabriz metropolis)

Hosein ghahramanifard , Ph.D. Candidate, Geography & Urban Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran. Email: marandu.h @yahoo.com

Karim hoseinzade dalir, Professor, Urban Planning, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran.. Email: karimhoseinzade2018@gmail.com

Mir Saeed moosavi, Assistant Professor, Architecture and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran. Email: mosavi@yahoo.com

Introduction:

Today, the tourism industry is considered as one of the appropriate tools and strategies to earn income and prosperity of the economy of governments and nations on the one hand and the development and prosperity of regions in different parts of the world on the other hand; In a way, this industry is the third dynamic and developing economic phenomenon after the oil and automobile industries. Iran is also one of the most talented regions in this field and its many natural, historical and cultural attractions are well-known in general and in particular. In the meantime, one of these important and fundamental issues that play a very important role in the economic development of cities and villages and can improve the economic growth and quality of life of people by foresight and scenario design, is the development of the tourism industry. The existence of various cultural, historical and natural talents for the city of Tabriz along with important tourism events such as Tabriz ۲۰۱۸ and the strong dependence of the urban economy on the tourism economy on the one hand and the complexity of tourism issues on the other makes serious research in tourism trends and Urban tourism future research should be done to determine how these many talents of Tabriz can be used to promote tourism in Tabriz. In addition, due to the autonomy of Tabriz metropolitan municipality and the instability of its revenue sources, strengthening the urban tourism economy The most important and necessary strategies for the development of the city of Tabriz is that in addition to the economic growth of the city, the city of Tabriz can be introduced as a global city with many historical and natural talents.

Methodology:

Considering that the main purpose of this research is to improve the economic conditions of Tabriz city through the promotion of tourism, this research can be considered as applied research in terms of purpose because the results of this research can be applied in urban tourism management systems. In terms of method, this research is one of the descriptive-analytical methods. The main method used in this research is a variety of common methods of futures research. The work process consists of two general stages. In the first stage, using Delphi technique and questionnaire tools, effective factors and indicators in the development

of Tabriz urban tourism were identified. In the second stage, using structural analysis method and using Micmac software effective factors were evaluated and analyzed and finally key factors were identified. In the second step, possible scenarios were identified using Scenario Wizard software.

Results and discussion:

Based on the Delphi method mentioned, ۳۸ variables in ۶ areas have been identified as effective factors on the development of urban tourism in Tabriz metropolis and then, using the interaction analysis method by MICMAC software to extract the main factors affecting the future of the city of Tabriz; were analyzed. According to the numbers of the questionnaire, which is completed as a matrix, the software calculates their relationship and finally considers a numerical point for each factor. Then, based on this score, it ranks the factors directly and indirectly based on its impact and effectiveness. In MICMAC diagram, first, the status of the factors involved in the development of urban tourism in Tabriz metropolis was examined and the system was analyzed in general. According to previous discussions, ۳۸ factors were identified and their effects were weighed. Finally, ۱۰ factors were extracted as key drivers of urban tourism development in Tabriz metropolis, all of which were repeated in both direct and indirect methods. Regarding the scenarios, the results indicate that 3621 scenarios were obtained from among the relationships, of which weak scenarios and scenarios with high incompatibility were removed due to incompatibility and high volume, unrealistic and illogical, and 16 very strong scenarios. The scenarios were selected as desirable scenarios.

Conclusions:

The evaluation of the effective indicators in the development of urban tourism, which resulted in the provision of vital drivers effective in this matter, shows that the weight of infrastructure indicators is more than other factors. Among the key indicators, the four key indicators of urban regeneration, transportation infrastructure, internet infrastructure, and architectural index spaces are part of this group of indicators. This article shows the severe weakness of Tabriz tourism development in the infrastructure field. The situation is the same in the review and evaluation of scenarios. If the three key indicators of urban regeneration, transportation infrastructure and architectural index spaces are in our most critical situation among other indicators, and among them, the transportation infrastructure index with a score of 1.6 is the most critical index. What can be concluded from the status of the indicators and scenarios in general is that the status of the indicators is critical and facing a crisis and only two indicators of tourism plans and incentive policies are in a static state and this is in the absence of budget. For the implementation of tourism projects or the lack of attractiveness for investment are important factors that will lead these two indicators to the crisis. Therefore, in order to strengthen the development of tourism in the metropolis of Tabriz, we must strengthen the above key factors and indicators that are in a critical situation and adopt appropriate solutions for the selected scenarios.

Keywords: metropolis, urban tourism, scenario, Tabriz